

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 12

ДЕЦЕМБАР 1953

ГОДИНА V

Генерал-потпуковник **ВЕЛИМИР ТЕРЗИЋ**

УЛОГА СРПСКЕ ВОЈСКЕ У СОЛУНСКОЈ ОФАНЗИВИ

Ове јесени навршило се 35 година од велике Солунске офанзиве. Као што је познато и на савезничкој и на непријатељској страни било је покушаја да се потцени не само ова успешна офанзива, већ и да се умање улога и значај Српске војске у њој. Иако су неки писци бивше Југословенске војске у својим публикацијама истицали славну улогу Српске војске, ипак су неки од њих — да не би повредили ауторитет Савезника — прећутали многе историске чињенице. Они се нису усудили да отворено, без устезања, изнесу истину о овој сјајној операцији. Зато се сматрамо обавезним да у овом чланку изнесемо истину о томе и тиме допринесемо веродостојнијем приказу историске истине не само о Солунској, већ и о њеном главном носиоцу, Српској војсци.

Иако усамљена на балканском ратишту, без ослонца десно и лево, Српска војска је у првим, најкритичнијим данима Првог светског рата, у Церској бици, прва од свих савезничких војски однела прву велику победу над моћном Аустро-угарском војском. Својом другом победом, у Колубарској бици, децембра 1914 године, Српска војска је дефинитивно добила признање својих Савезника, који су је већ тада ценили као првокласну армију. Тако ју је ценио и непријатељ, који је, да би је савладао, био принуђен да 1915 године упути на њу са свију страна моћне армије трију држава, опремљене најмодернијом техником онога времена. И тада, иако је била обухваћена скоро са свих страна, она се борила натчовечанском снагом, отступајући стопу по стопу под борбом, благодарећи вештини својих старешина и несаломљивом духу својих трупа. Она је успела да се извуче из гвозденог обруча и да, у последњем тренутку — захваљујући крајњем пожртвовању Црногорске војске, која јој је штитила отступницу такорећи голим грудима — отступи кроз Црну Гору и Алабанију на Јадранско Море. У историји ратова и ратне вештине скоро не постоји

такав пример да је нека војска из овакве, управо безизлазне ситуације изашла са часнијим и бољим резултатом. Те трагичне године Србија је била потпуно напуштена од свих својих Савезника, који услед своје себичности и војно-политичке кратковидости, нису могли да сагледају далекосежне последице такве погрешне политике. То је био несхватљив однос према једном искреном савезнику, који се крајњим пожртвовањем и залагањем, под најтежим околностима, пуних 18 месеци борио за заједничку, савезничку ствар. У тим тешким данима рата код наших Савезника није било јединства у командовању кад су се једни тукли, други су посматрали. Док се Српска војска борила на живот и смрт 1915 године, Савезници нису ништа учинили да би је ма чиме помогли. Изгледа да им је у тој судбоносној ратној години било важније склопити тајни Лондонски пакт, да би потајно, иза леђа Српске владе, продали наше покрајине једном несигурном савезнику — Италији, од које нису имали баш никакве користи. Биланс такве савезничке дефектне стратегије и погрешне политике у 1915 години био је потпуно негативан: пут Берлин — Београд — Цариград био је за Немце слободан; пропаст Србије била је остварена; Централне силе су постале господар Балкана, створивши нови фронт на северним границама Грчке непосредно иза Солунске котлине, где су својевољно — из политичких обзира према Грчкој — прешли из маневарског у позициски рат. Колико је био бездушан однос Савезника према Српској војсци у тим данима може се видети и из тога што се нису одазвали ни на многобројне молбе Српске владе да из околине Скадра, Сан Ђовани ди Медуа и Љеша пребаце до Крфа остатке десетковане и крајње физички исцрпљене Српске војске. Зато је војска била принуђена да маршује од Драча до Валоне и да се тек тада, под најтежим условима, укрца на савезничке бродове и пребаци на Крф, где јој је указана хитна помоћ од стране Француза. Због таквих напора у албанским мочварама, затим и због болести и глади, из редова Српске војске избачено је из строја још неколико хиљада војника. А Италија, чије су окупационе снаге биле у Албанији, чак ни у овој прилици, није показала ни минимум предусретљивости и пажње према Српској војсци која се тако сјајно одужила свима савезничким обавезама и која је имала морално право да очекује и добије бар минималну помоћ. Нажалост, та помоћ је указана тек касније, кад су остаци Српске војске били пребачени на Крф и околна острва. За такав поступак Савезници нису имали оправдања, те на њих пада тешка историска одговорност за жалосну судбину Српске војске 1915 године.

Потреба за стварањем Солунског фронта настала је после ликвидације Србије и успеха Централних сила, којег су Савезници тако дуго и упорно потцењивали. Једни су сматрали да тај фронт не треба држати због тешког снабдевања, а други да га треба што пре ликвидирати и све снаге са њега повући на Западни фронт. Та мисао о на-

пуштању Солуна одржавала се у главама неких државника и највиших команданата на Западном фронту за све време рата. Они су се увек слепо држали начела да на „главном ратишту треба да падне и одлучно решење“. Замало да ова мисао није и остварена при крају 1917 године, после тешког италијанског пораза код Кобарида и избијања Руске револуције, односно у марту 1918 године, за време Лудендорфове офанзиве у Пикардији. Ти државници и команданти, у том великом коалиционом рату, нису могли сагледати оквир савезничке стратегије и политике; они, уствари, нису ништа видели осим свога Западног фронта. Ево шта каже Лојд Џорџ о Западном фронту и његовој стратегији:

„Савезничка стратегија у Француској била је крвава погрешка, која нас замало није довела до бесповратног пораза. Кад се показала безуспешном, врховне команде нису имале ништа друго погодније да предложе. Оне су биле потпуно збуњене решењем Немаца да се укопају у земљу. Оне нису могле мислити ни на шта боље, него да жртвују милионе људи у безнадежном напору да пробију немачки фронт...

Како су им сулуде биле мисли у оно време, може се утврдити ако се буде прочитала болна прича о низу безумних офанзива, које су годинама косиле милионе британских и француских младића у узалудним покушајима да се освоје митраљеви који су били вешто скривени и успешно штићени.“¹⁾

И заиста, овој изјави великог енглеског државника не треба никакав коментар.

Борба за одржавање Солунског фронта вођена је скоро пуне три године, од 1916—1918 године. Ту су борбу углавном водиле Српска влада и српска Врховна команда, доказујући важност и значај Балканског ратишта и бранећи своју тезу о потреби одржавања Солунског фронта убедљивим и врло јаким аргументима. Ти аргументи су проистицали из дубоког схватања начелника штаба српске Врховне команде војводе Мишића и његовог свестраног познавања циљева и метода јединствене савезничке стратегије и путева којима се може најлакше и најбрже доћи до заједничке победе. Тешка је и мучна била та борба убеђивања и уверавања о потреби одржавања Солунског фронта, која је тако упорно и стрпљиво вођена за све време рата, све до лега 1918 године. Као пример наводимо образложење делегата српске Врховне команде на Првој савезничкој конференцији у Шантију, 20 фебруара 1916 године:

„Важност Солунског фронта је велика. Са њега се најлакше и најбрже може овладати комуникацијама Берлин—Цариград, одакле се најосетније може грозити Аустрија. У сваком случају, присуство солунске војске задржаваће знатне непријатељске трупе које би биле употребљене на Западном и Источном фронту. У политичком погледу, напуштање Солунског фронта имало би јаког утицаја на Грчку и Ру-

¹⁾ Лојд Џорџ, Ратни мемоари, стр. 121

мунију и може се тврдити да би ове земље биле изгубљене као савезници за Антанту. Зато солунску војску треба појачати и оспособити што пре за успешну офанзиву ка северу.“²⁾

На Другој међусавезничкој војној конференцији у Шантију, 15 новембра 1916 године, делегат српске Врховне команде поново је истакао важност Солунског фронта као и потребу за предузимањем Солунске офанзиве према северу, којом би се нанео пораз Бугарској, успоставила Србија, пресекле везе Берлин — Цариград, услед чега би Турска, због своје изолованости, била принуђена на мир, а Аустро-Угарска — као „Ахилова пета“ Централних сила — била непосредно угрожена и изложена пуном поразу. Чак ни активност специјалног делегата, упућеног од стране Српске владе октобра 1917 године код савезничких влада у Лондон и Париз, у пракси није дала никакве резултате. Ни тада се није могла схватити важност и оценити улога Солунског фронта коју он заслужује. То се најбоље видело у лето 1918 године на конференцији дипломатских претставника Врховног ратног савета Савезника у Версају, где је по питању Солунског фронта дато следеће мишљење:

„Заслужује да се узме у студију офанзива на Балкану, али се не жели њено извршење, сем у случају ако ће се њоме постићи победа која неће имати локалан значај“.

Што Солунски фронт није напуштен, као што су хтеле Енгле-ска и Италија, заслуга углавном припада Француској. Али су се иза те „заслуге“ криле њене извесне тенденције и планови, наиме, да после свршеног рата потчини Балкан, а нарочито Србију, под своју доминацију и утицај, као што је касније и било. Као што се види, и на питању Солунског фронта су се показале унутрашње супротности и трвења међу Савезницима, због којих су и у 1918 годину ушли без обједињених напора и јединствене команде.

Поред борбе за одржање Солунског фронта, српска Врховна команда је од доласка на Солунски фронт и реорганизације своје војске 1916 године стално заступала концепцију снажне, одлучне и опште савезничке офанзиве на Балканском ратишту, која би била пресудна за даље вођење рата и успех Савезника. Каснији догађаји показали су, с једне стране, колико су била правилна та њена настојања, а са друге, колико су политичке и војне грешке Савезника у погледу Балканског ратишта имале озбиљних последица по целу Антанту, јер су се морале врло скупо откупљивати непотребним продужењем рата по цену тешке жртве стотина хиљада бораца појединих народа.

Као што се види, иако се идеја за Солунску офанзиву родила у српској Врховној команди, уствари, још 1916 године, ипак се по-

²⁾ Војноисториски институт ЈНА, Ратна архива српске Врховне команде.

треба за њом осетила код наших Савезника тек у пролеће 1918 године, када је наступило тешко стање на Западном фронту.³⁾ Доласком генерала Франше Депереа за команданта савезничке Источне војске, почетком јула 1918 године, идеја о што скоријем пробоју Солунског фронта постала је и актуелна и безусловно потребна, тим пре што се са том идејом, поред српске Врховне команде, слагао и нови главни командант савезничке Источне војске. Тако је, најзад, после трогодишње упорне борбе српске Врховне команде, донета одлука Врховног савезничког савета којом се одобрава офанзива на Солунском фронту, под условом да се са Западном фронтом не узме ниједан војник и да се дотадашња тонажа не сме повећати ни за један килограм, тј. да се не сме употребити већи број бродова од оног којим се већ дотле служио Солунски фронт. То значи да се уопште није могло рачунати на ма каква појачања из савезничке Врховне команде, тако да се команда Источне војске, за ову офанзиву, морала ослонити искључиво на сопствене снаге и средства. Пошто је добијен начелан пристанак савезничке Врховне команде и савезничких влада, одмах су узети у проучавање и студију основно питање операције, циљ, замисао и план пробоја.

I

Концепција Солунске офанзиви изнета је подробно и убедљиво у „Меморандуму о Солунском фронту“, који је, у октобру 1917 године, специјални делегат Српске владе поднео владама Енглеске и Француске. Српска Врховна команда, која је већ дуго времена разрађивала идеју офанзиви на север, препоручила је савезничкој Врховној команди Источне војске следећу концепцију о циљу операције, правцу главног удара и фронту пробоја:

„Како се непријатељ развукао на великом фронту, несразмерно својој снази и без довољно резерви, то треба ово искористити и прикупити на једном делу тога фронта, у овом случају на фронту Српске војске, сразмерно јаку снагу, па извршити пролом непријатељског фронта. После овог пролома, ширећи се десно и лево, муњевитом брзином продирати у правцу Демир Капије, Кавадара и Возараца, у намери да се непријатељу пресеку комуникације и подели на два дела и почесно туче.“⁴⁾

Као што се види, циљ велике Солунске офанзиви био је да се, пре свега, изврши оперативни пробој утврђеног Солунског фронта и Бугарска и Немачка војска раздвоје једна од друге брзим избијањем у горњи ток Вардара, тј. у троугао Неготин на Вардару — Криволак — Градско, да се на тај начин пресече главна, вардарска комуникација и принуди Бугарска војска на капитулацију, а затим да се енергич-

³⁾ Сав курзив у чланку је мој. — В. Т.

⁴⁾ Војноисториски институт ЈНА, Ратна архива српске Врховне команде

ним продужењем офанзиве према северу пресече главна магистрала Берлин — Београд — Цариград, и на тај начин изолује Турска. После избијања на Саву и Дунав, ослобађајући Србију, главне савезничке снаге, на челу са Српском војском, треба да продуже енергично надирање према Будим-Пешти, Бечу, Љубљани и Ријеци, у циљу непосредног угрожавања и напада на јужно крило Централних сила, тј. на њихову најслабију тачку, Аустро-Угарску. Дакле, овакав политичко-стратешки циљ Солунске офанзиве несумњиво претставља један од најдалекосежнијих циљева који је икад био дат једној офанзивној операцији од стране Савезника у току Првог светског рата. У својој суштини, концепција ове велике офанзиве носи у себи не само идеју слома немачко-бугарског фронта у Македонији, пораза Бугарске и брзог ослобођења Србије, већ и пораза Турске и труле Аустро-Угарске. На тај начин, она најрационалнијим путем води одлучном поразу Немачке, главног непријатеља Антанте.

Главна улога у овој великој офанзиви, која је била одлучујућа за скраћење рата и брзи пораз Немачке, припала је Српској војсци. И заиста, Српска војска је била главни носилац овог великог стратешког маневра у проламању Солунског фронта, односно у Добропољској бици, као и у току читаве Солунске офанзиве, све до дана капитулације снага Централних сила на Балканском ратишту. Њој је припала најодговорнија, најчаснија и најузвишенија улога, коју је

она извршила са изванредним пожртвовањем, хероизмом и вештином и која ће убудуће остати као ремек-дело ратне вештине. Стојећи две године на прагу своје отаџбине, војници и старешине Српске војске непрекидно су мислили о свом повратку у домовину, чекајући дан освете, дан ослобођења своје родне груде сопственим снагама. Српска Врховна команда била је свесна да је за то најпозванија Српска војска и да је то њена дужност и право. „Пошто зона Доброг Поља интересује Српску војску, изванредно способну за планинску војну, необично жељну да ослободи своју територију, способну за све жртве, и пошто је сама Српска војска понудила ову акцију...“, Главна команда савезничке Солунске војске дала је такву сагласност уочи Солунске офанзиве.

Одмах треба истаћи да ниједна савезничка офанзива на Западном фронту, све до јесени 1918 године, није имала сличан циљ, нити такав замах и карактер. Савезничка стратегија на Западном фронту карактерисала се нагривањем фронта и изнуравањем противника, обостраним гушењем у мрежи ровова стабилизваног фронта и отсуством маневра и стереотипним нападима у којима су сагоревале читаве армије без неких значајнијих оперативно-стратешких резултата. Супротно томе у концепцији Солунске офанзиве видимо нешто сасвим друго — стваралачку замисао, покрет, маневар, брзину, изненађење и силину удара — дакле, битне офанзивне факторе који доводе до пресудних стратешких резултата. То је стратегија уништења, чији је циљ битка, која тражи одлуку, односно победу.

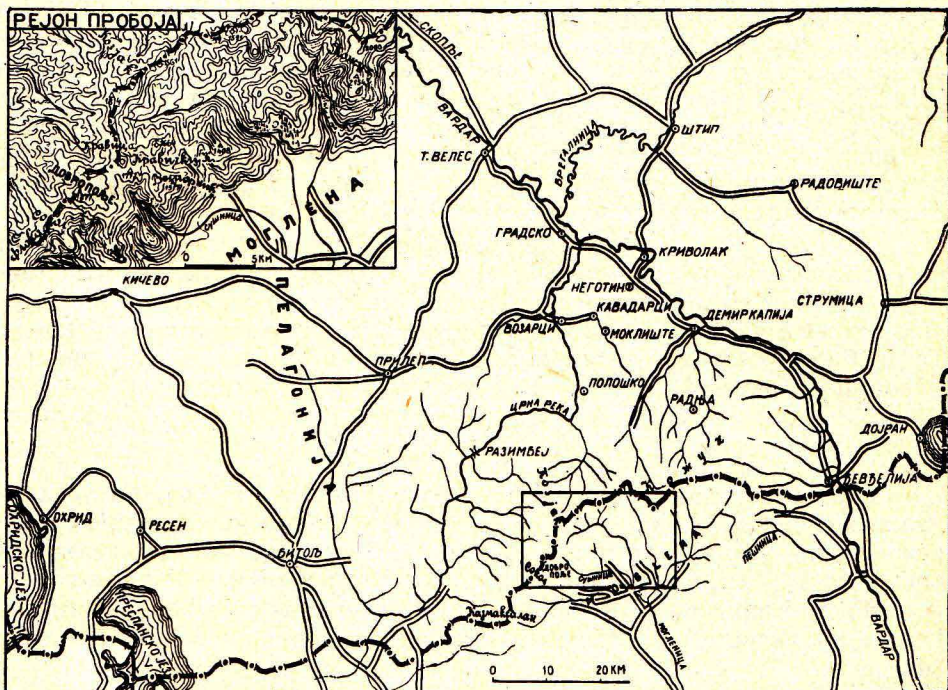
Животни нерв централног немачко-бугарског одбранбеног система у Македонији лежао је у горњем току Вардара. Избијањем код Градског, где је био спој немачке 11 и 1 бугарске армије, пресеца се њихова веза и 11 немачка армија одбацује на северозапад, ка Кичеву, Тетову и Албанији, а 1 бугарска ка Струмици. Уствари, троугао Градско — Криволак — Неготин на Вардару претстављао је срце непријатељске одбране, те се постављало питање: како га погодити? Немци и Бугари су мислили да се овом троуглу може прићи само вардарским отвором и битолским вратима. Нико од њих није помислио на Моглену, на планински сектор Српске војске над којим се у виду планинског зида уздижу горостаси: Флока, Соко, Добро Поље, Кравица, Ветерник, Козјак и други планински врхови, висине око 2.000 метара, чврсто поседнути и одлично утврђени. Нико у немачко-бугарској Врховној команди није веровао да се ико може попети на ове планинске гребене, нити се могло замислити да се главни савезнички напад може управити на предео ових високих, стрмих и беспутних планина и да горњи ток Вардара може бити угрожен изненађењем које би дошло преко Моглена. Стварно, предвиђени део фронта за пробој одговарао је принципу изненађења. Може се рећи да се у Солунској офанзиви потпуно остварило старо правило „да се надмоћност командовања великих војсковођа огледа у вештини да се непријатељ изненади“.

Ако би се бацио поглед на општу линију фронта у Македонији, онда би се могло закључити да пред офанзиву 1918 године Савезници нису били нимало у завидном положају. Непријатељски фронт, који се уствари протезао од Албаније преко Преспанског Језера и планинског гребена између Пелагоније и Дојрана све до Орфанског Залива, лучно је обухватао положај савезничке војске и њену главну базу Солун. Непријатељ је држао све доминирајуће положаје и главне гребене који су по природи били врло јаки и фортификациски одлично утврђени. Као што смо већ истакли, нарочито је био неповољан положај српских трупа на јужним падинама главног планинског ланца који су држале бугарске снаге. Сви положаји српских јединица били су надвишавани и одлично виђени од стране непријатеља, па чак и позадина ових положаја. Српске трупе су се упорно држале на овој линији више од две године, на положају „ластиног гнезда“. Дакле, услови за остварење тактичког пробоја од стране српских трупа били су врло неповољни. У јуну 1918 године, на делу фронта од Охридског Језера до Орфанског Залива, Централне силе располагале су са 297 пешадиских батаљона, 2.539 митраљеза, 1.850 топова разног калибра, 26 ескадрона коњице и 80 авиона. Главне снаге, које су се састојале од Бугара, тј. од 1, 2 и 4 бугарске армије (четрнаест бројно јаких дивизија, свака од по три бригаде, а ове опет од по два пешадиска пука) биле су распоређене од Орфанског Залива до Преспанског Језера, где су држале везу са 19 аустроугарским корпусом који је био у Албанији. Поред 11 армије (састава: 61 и 62 корпус и 302 дивизија), Немци су имали три батаљона планинских трупа, 20 митраљеских одељења и 49 тешких батерија распоређених у Бугарској војсци. *Све непријатељске снаге биле су кордонски распоређене на дужини од 450 км фронта*, јер се ниједна оперативна јединица није налазила у резерви. Све дивизије биле су у првој линији, док су поједине тактичке резерве биле разбацане по пуковима и батаљонима, и то свега око 12 пукова за фронт од 300 км. Пошто су до јуна 1918 године за потребе на Западном фронту извукли са Солунског фронта већи део својих трупа, Немци су знатно ослабили свој оперативно-стратешки положај у Македонији, где је углавном остала Бугарска војска. Непријатељске снаге стајале су под главном немачко-бугарском командом са седиштем у Скопљу, на чијем је челу био генерал фон Шолц. Како је ова команда углавном самостално дејствовала, не признајући бугарску Врховну команду, долазило је до многих тврвења и неспоразума између два савезника. Као што се види, непријатељ је имао кордонски распоред, без оперативно-стратешких резерви, тј. без најважнијег средства којим командант може да интервенише и утиче на развој битке. А за то је био крив сам генерал Шолц зато што се није постарао да их створи.

На нашем, савезничком фронту од Охридског Језера до Орфанског Залива у јуну 1918 године команда Источне савезничке војске

располагала је са 289 пешадиских батаљона, 2.982 митраљеза, 2.069 топова разног калибра, 47 и по ескадрона коњице и 200 авиона.

На фронту од 450 км савезничке снаге⁵⁾ су биле распоређене овако: *на десном крилу* главнина Грчке војске дуж Струме; Енглеска војска и две грчке дивизије у рејону Дојранског Језера; *на центру* француско-грчка група (група генерала Анзелма) на десној обали Вардара и две српске армије, појачане двема француским дивизијама, у планинском рејону на сектору Кожух — Кајмакчалан; *на левом крилу* — на Битољском фронту француска Источна војска и једна грчка дивизија.

На самом Српском фронту, између речице Сушице и Љешнице у ширини 30 км, где је требало извршити пробој, непријатељ је имао 26 батаљона, 245 митраљеза, 146 топова, 3 ескадрона и 24 авиона,

⁵⁾ Француска војска имала је око 180.000 бораца формираних у 8 дивизија и 1 коњичку бригаду;

Енглеска војска имала је око 120.000 бораца, формираних у 4 дивизије;

Српска војска имала је око 150.000 војника формираних у 6 пешадиских и једну коњичку дивизију;

Грчка војска имала је око 130.000 војника, формираних у 8 дивизија;

Италијанска војска имала је око 42.000 војника, формираних у 4 бригаде (сем XVI корпуса у Јужној Албанији). На тај начин било је укупно око 600.000 савезничких према исто толиком броју немачко-бугарских војника.

према нашим снагама које су сачињавали 75 батаљона, 756 митраљеза, 2.610 пушкомитраљеза, 580 топова, 18 ескадрона и 81 авион. Из овога упоредног прегледа види се да смо, и поред надмоћности непријатељске пешадије у оквиру целокупног Солунског фронта, *благодарећи умешној концентрацији снага на сектору пробоја, имали три пута више снага од непријатеља, што је унапред обезбедило успех Српске војске у нападу.* Али се није стало само на овоме. Да би се обезбедили што бољи услови за сигуран успех Српске војске, решено је да се на главном правцу напада фронт још више сузи, тј. да се главни напад изврши на отсеку Соко — Кравички Камен, који је износио свега 9 км. На том отсеку концентрисано је пет дивизија, чиме је постигнута огромна бројна и техничка надмоћност над непријатељем. Водећи рачуна о ширини фронта пробоја и дубини удара, српска Врховна команда обезбедила је дубоки оперативни распоред своје војске, јер је и Другу и Прву српску армију распоредила у по два ешелона. Главни задатак био је поверен Другој српској армији, која је била и главни носилац нападаог маневра. Она је оваквим груписањем, осам српско-француских дивизија према 9 бугарских пукова, обезбедила максималну надмоћност на правцу главног удара.

Према томе, солидна припрема офанзиве, изразита надмоћност на правцу главног удара, у вези са оперативним изненађењем непријатеља и чврстим моралом и прекаљеношћу српских трупа, били су они основни чиниоци који су обећавали успех ове велике офанзиве. То је био грандиозан стратемиски подухват, који је плод једне рационалне стратегије.

II

Када су, после тешког и дуготрајног убеђивања, енглеска и италијанска влада биле уверене у потребу Солунске офанзиве, генерал Франше Депере, уз припомоћ српске Врховне команде, израдио је операциски план, који је прегледан у међусавезничком Ратном савету и одобрен 5 августа 1918 године. Прве директиве за офанзиву потврђене су 7 августа, а постале су дефинитивно извршне 31 истог месеца.

Добропољска битка отпочела је артиљериском припремом 14 септембра, а завршила се 21 септембра избијањем Друге српске армије на горњи Вардар. У тродневним бојевима, 15, 16 и 17 септембра, Српска војска, потпомогнута у почетку (15 септембра) од две француске дивизије, веома јаким и изненадним ударом пробила је непријатељски утврђени фронт, а у току следећа четири дана тактички пробој развила у оперативни. Она је после даноноћног надирања преко планинског, испресецаног, беспутног и безводног терена 21 септембра увече избила на Вардар, на линију Демир Капија — Криволак.

Треба истаћи да је првог борбеног дана, 15 септембра, главну улогу одиграла Шумадиска дивизија, која је својим дејством највише допринела да се овај дан заврши великим успехом, али се не може

умањити ни слава 17 колонијалне и 122 француске дивизије, које су у свим овим борбама показале сјајне особине, својствене Француској војсци. Пресецањем главне непријатељске артерије долином Вардара: Скопље — Ђевђелија и прекидом везе између 1 бугарске и 11 немачке армије био је извршен оперативно-стратешки пробој непријатељског одбранбеног распореда. Тако је победоносном Добропољском битком најпре ликвидиран немачко-бугарски фронт у Македонији, а затим се из трогодишњег рововског рата прешло у маневарски рат. Тиме су постигнути огромни оперативно-стратешки резултати, за којима су следиле нове победе и развиле се нове офанзивне операције према северу.

Почетни удар Српске војске био је веома јак. У тродневним бојевима, снажним и неодољивим налетима и јуришима српских трупа, који су започети са изванредно неповољних полазних положаја, савладани су планински бастиони на линији Соко — Добро Поље — Кравица и, упркос жилавог отпора непријатеља, просто прегажене њихове посаде. За све ово време надирање српских дивизија било је тако снажно и неодољиво да непријатељ, и поред очајничких напора, није могао да организује иоле озбиљнији отпор све до Вардара. Многобројни противнапади бугарско-немачких трупа и њихових резерви на јединице Прве и Друге српске армије нису дали скоро никакве резултате: српске трупе су као планинска бујица јуриле ка северу, без обзира на препреке и жртве. Уствари, већ 17 септембра почела је тешка криза која означава почетак слома Бугарске војске. Овога дана, 2 и 3 бугарска дивизија, које су браниле сектор пробоја Солунског фронта, отступале су дивергентно — 2 дивизија ка Црној Реци, а 3 ка Вардару и, на тај начин, још више помогле ширењу сектора пробоја и започетом цепању бугарских снага, што је углавном и била замисао српске Врховне команде и датих инструкција из Команде савезничке Источне војске.

А шта се догађало на осталим секторима савезничког фронта у периоду седмодневне Добропољске битке? У току прва три дана непрекидних борби Српске војске на струмском, вардарском и битољском правцу савезничке трупе такође нису учиниле ни корака напред. Док су енглеско-грчке дивизије претрпеле неуспех на вардарском правцу дотле је на битољском сектору отварана само јака артиљериска ватра. Ни Грци на струмском правцу, такође, нису имали успеха, а италијански окупациони корпус, под командом генерала Ферере, који је држао фронт од Јадрана до Охридског Језера (и стајао непосредно под италијанском Врховном командом) није ни метка опалио за све време Солунске офанзиве. *Као што се види, главни терет Солунске офанзиве пао је на Српску војску и једну француску дивизију (пошто је 122 дивизија већ 16 септембра била извучена са фронта и послата на битољски правац). Док се ова петина савезничких снага даноноћно борила са непријатељем под изванредним ризиком и одговорношћу, преживљавајући на свом путу тешке тактичко-опера-*

тивне кризе, дотле се остали, такоређи, нису ни померили са места.⁶⁾ Зато није чудо што је главни командант савезничке Источне војске генерал Франше Депере, углавном неповољно оценио општу оперативно-стратешку ситуацију од 19 септембра. Он је тога дана преко телефона питао помоћника начелника штаба српске Врховне команде о стању на српском фронту који му је углавном одговорио следеће:

„Стање на нашем фронту је врло добро. Коњичка дивизија прешла је село Возарце и наступа даље ка Кавадару. Друга армија са Југословенском дивизијом прешла је село Моклиште и са Тимочком дивизијом стигла до Божула и Радиње. Војвода Степановић одбио је све бугарске противнападе, што су их извршила појачања која су пристизала са дојранског фронта и Струме, и његова армија продужује наступање ка линији Неготин — Кавадар. Прва армија је данашњом борбом завладала прелазима на Черни код Разимбеја и Полацког и уредила је довољно јаке мостобране на левој обали ове реке, те је на тај начин генерал Војводи обезбедио себи слободу операција ка Прилепу и Дренови. Бугари су довели у току данашњег дана још пет свежих својих пукова и два немачка батаљона да би зауставили наше продирање, али су наше трупе ипак имале успеха на свима правцима свога наступања. Дакле, уопште узевши, ситуација је на нашем фронту врло добра и ми ћемо сутра зором продужити енергично дејство ка нашим објектима. Само Вас молим, господине генерале, за обавештење каква је ситуација на осталим савезничким фронтима.“

Тада је генерал Франше Депере овако изложио општу ситуацију:

„На битолском фронту, код генерала Ханриса, стање је непромењено и он још није предузео нападе, већ врши притисак на непријатеља артиљеријском ватром. На дојранском фронту генерал Милн имао је неуспех. Бугари су извршили противнапад и приморали Енглезе и Грке да се повуку на своје полазне положаје. Пошто је Милн имао преко 7.000 избачених из борбе, то неће моћи ускоро поновити напад са изгледом на успех, па према томе све зависи од Српске војске. Ако она продужи своје наступање, онда се можемо надати коначном успеху. У противном, мораћу прекинути даљу офанзиву и наредити да се пређе у одбрану. Молим Вас саопштите ово војводи Мишићу и његово решење јавите ми телефоном што пре.“

Као што се види, у моменту кад је Српска војска извршила пробој, енглеска и грчка претрпеле су неуспех.

На целом фронту Српске војске борбе су настављене несмањеном жестином и после 19 септембра. Иако је главно немачко-бугарско командовање чинило огромне напоре и довлачило појачања са свих страна да би задржало надирање Српске војске, ипак су сви ти напори били узалудни, јер се њихова оперативно-стратешка ситуација прогресивно погоршавала.

Ако се баца поглед на општу стратешку ситуацију на целокупном фронту тих дана, онда се може уочити да је у току Добропољске битке положај Српске војске, која се у виду истакнутог клина

⁶⁾ У дискусији са генералом Гијомом, који се тако много залагао за Солунску офанзиву, претставник енглеске владе сер Хенри Вилсон рекао је: „Али ми нећемо ступати у борбу пре него што Срби постигну успех. Ако српски напад не успе, ми нећемо допустити да се помоћу нас поправи ствар“. Колико је нелојална ова изјава, није потребан коментар.

зарила у непријатељски распоред, постао јако несигуран, управо критичан, нарочито за 2 српску армију, која се била исувише истакла напред. И док је остали, највећи део непријатељског фронта остао неповређен, догле се Српска војска била удаљила од Моглене више од 50 км, излажући своје потпуно неосигуране бокове непријатељским ударцима из рејона Битоља и долине Вардара (Демир Капије) и доводећи снабдевање трупа у тешку ситуацију. То значи да су оперативне могућности непријатеља за парирање маневра Српске војске биле врло повољне. У таквим критичним часовима по Српску војску, а тиме, уствари, и по успех целокупне Солунске офанзиве, требало је одлучити: или да се продужи, искоришћавајући постигнути успех, или да се стане и сачека излазак савезничких трупа у висину оперативског фронта Српске војске. Имајући у виду оцене и мишљење о општој стратеској ситуацији савезничког главног команданта, генерала Франше Депереа, *српска Врховна команда је преузела на себе сав терет и сву историску одговорност за успех офанзиве и определила се да још снажније продужи операције, наређујући својој војсци: „Напред, у славу или смрт!“*

Наглим и снажним ударима српских армија и њиховим избијањем на Вардар, дефинитивно је извршен оперативно-стратески пробој немачко-бугарског фронта и добијена Добропољска битка, благодарећи натчовечанским напорима српских трупа и изванредном вођењу даровитог војсковође војводе Мишића, стварног команданта Српске војске. *Зато нема никакве сумње да је Српска војска у пролomu Солунског фронта и Добропољској бици одиграла одлучујућу улогу.*

После изласка српских армија на Вардар, главни командант савезничких снага, генерал Франше Депере, издао је инструкцију за продужетак офанзиве. Карактеристично је да се у тој инструкцији, с једне стране, препоручује продужење офанзиве ка Скопљу да би се одржао додир са потученим деморалисаним непријатељем, и да се, с друге стране, види крајња опрезност у погледу даље употребе српских, а нарочито француских и енглеских трупа на битолском, односно на вардарском правцу. Зато је, по нашем мишљењу, дат нереалан задатак 2 српској армији „да држи линију Вардар од Демир Капије до Градског, са претходницама према Штипу и Велесу“. Истина, због огромних напора Српске војске нарочито њене 2 армије, било је потребно да трупе мало предахну, да се нахране и изврше попуну муниције, тим пре што су се знатно удаљиле од својих база (које су, због врло слабе путне мреже, још остале у Моглени). Али, и поред тога, сматрамо да у новонасталој оперативно-стратеској ситуацији, у којој је слом Бугарске претстављао само прву етапу у великој Балканској офанзиви, кад је фактор време играо прворазредну улогу, није требало спутавати даље офанзивне операције Српске војске и тако *сувише опрезно корачати ка северу са осталим савезничким снагама.*⁷⁾ На то нас, пре свега, наводи и опомена српске Врховне команде, коју

⁷⁾ Ова се примедба не односи на француску коњицу, која је под командом генерала Гамбете, после пробоја фронта, својим енергичним продором ка Скопљу указала драгоцену помоћ Српској војсци.

је 22 септембра телефонским путем упутио помоћник начелника штаба шефу Српске мисије за везу при Штабу савезничке војске:

„... треба настојати код главног команданта да француска Источна војска буде што енергичнија у свом наступању у луку Црне Реке и од Битоља, те да се на тај начин бар мало помогне 1 армији која се бори на врло тешком терену, нападајући с фронта. Сем тога, наступајући овако споро, француска Источна војска поновиће грешку коју је Сарај учинио 1916 године при нападу на Битољ дозволивши да се непријатељ уреди, а и евентуално поврати на своје старе положаје. Потребно је енергично наступање свих Савезника на целом фронту.“⁸⁾

Примајући к знању инструкцију Главне команде Источне савезничке војске, српска Врховна команда предузела је енергично гоњење разбијеног непријатеља са основним циљем да се пресече отступница бугарских армија и да се изврши њихово заробљавање у сливу Брегалнице и у рејону Скопља. Гоњење је настављено све до 26 септембра, кад је бугарска Врховна команда отпочела тајне преговоре у Солуну с Командом Источне војске ради закључења примирја. У овако безизлазној ситуацији, бојећи се освете за своја злочинства у Србији, Бугари су тежили да путем преговора спасу што се може спасти и да спрече прилаз Српске војске на бугарску територију. Напомињемо да су преговори о примирју вођени без знања Српске владе и српске Врховне команде. Баш тих дана, Српска и Француска војска (чија је активност знатно порасла после 22 септембра) биле су пред завршетком великог маневра у сливу Брегалнице, у циљу опкољавања и уништења Бугарске војске. Тако је српска Врховна команда већ 27 септембра дала задатак 1 армији да усмери операције ка северу и хитно пресече последњу везу Бугарске војске из Македоније за Бугарску, тј. комуникацију Скопље — Куманово — Ђустендил, а 2 армији да што пре избије у рејон Царевог Села, а затим у долину Струме и на тај начин пресече отступницу 2 бугарској армији. Овај диван маневар предвиђен за заробљавање двеју бугарских армија, није нажалост уродио плодом благодарећи закљученом примирју у Солуну. Када је у подне 30 септембра Српској војсци и свим осталим трупама наређено прекидање операција, тада су већ биле заробљене четири дивизије 11 немачке армије у рејону Скопља, две дивизије 2 бугарске армије (2 и 4 дивизија) биле су разоружане од стране Српске војске код Куманова,⁹⁾ док су се остале снаге 1 и 2 бугарске армије (укупно 6 пешадиских дивизија) у нeredу повлачиле на север уз Струму да би се што пре извукле у средишни део Бугарске. На тај начин, Бугари су лукавим дипломатским маневром успели да избегну последице победе Српске војске и искористе наивност наших Савезника.

Интересантно је да је командант савезничких војски, непосредно после закључења примирја, ноћу 30 септембра, послао наређење српској Врховној команди, у коме је стајало: „Све бугарске трупе које се налазе источно од скопљанског меридијана имају се

⁸⁾ Велики рат Србије, књига 28, стр. 6.

⁹⁾ Укупно је заробљено 90.000 непријатељских војника и око 800 топова.

повући у Бугарску преко границе коју треба сматрати као демаркациону линију“. Наметнуте одлуке о примирју са Бугарима прећутно су примљене, уз пригушено огорчење и пркосно достојанство увређеног српског војника. Као што се види, победа није искоришћена до краја, а вероломним Бугарима из 1913 и 1915 године овим савезничким неправедним и нелојалним актом дата је могућност да се опет повампире и, по својој старој навици, нападну Југославију 1941 године.¹⁰⁾

Према томе, благодарећи изванредним напорима Српске војске избачена је из строја Бугарска војска; Бугарска је избачена из савеза Централних сила, а месец дана касније и Турска, тако да је јужни бок Централних сила био потпуно отворен према Сави и Дунаву, што је учинило да се и њихов пораз на Балканском ратишту настави убрзаним темпом.

Као што је главни терет пробоја Солунског фронта пао на Српску војску, тако је терет гоњења ка северу, у циљу ослобођења Србије, после капитулације Бугара, пао на 1 српску армију. Уместо да нареди главним снагама безобзирно надирање ка северу, према Сави и Дунаву и даље ка Будим-Пешти и Бечу, главни командант, генерал Франше Депере је настојао да удовољи политичким интересима и аспирацијама појединих савезника. У том циљу су створене: „Дунавска војска“, под командом француског генерала Бертелота, са задатком да преко доњег Дунава продре у Румунију, затим „Источна секција савезничке солунске војске“, углавном од енглеских трупа, под командом енглеског генерала Милна, са задатком да заузме Цариград са Мореузима, док је италијански корпус, под командом генерала Ферера, у духу тајног Лондонског пакта, чекао моменат да по повлачењу аустријских трупа зграби свој плен и брзо се дочепа наших јадранских градова. У томе су га, разуме се, спречиле трупе 2 српске армије својим енергичним надирањем кроз Црну Гору и Далмацију ка Истри. Према томе, свега једна трећина укупних савезничких снага била је оријентисана према Србији и Београду, док је све остало упућено дивергентним правцима, на разне стране Балкана.“¹¹⁾ Зато није никакво чудо што је 1 српска армија 10 октобра доведена у тешко искушење пред Нишем, где јој је, на одлично уређеним положајима, стајао на путу двоструко надмоћнији непријатељ.¹²⁾ Љут и

¹⁰⁾ Пошто су Сједињене Америчке Државе „заборавиле“ да објаве рат Бугарској, то су за све време Првог светског рата у Софији остали њихов генерални конзул, г. Мирфи, и секретар посланства, који су се залагали у корист Бугара (нарочито г. Мирфи, који је крајем септембра 1918 године долазио и на преговоре у Солун).

¹¹⁾ Интересантно је да је Макензен претпостављао да генерал Франше Депере неће имати смелости да без прекида пређе из једне офанзиве у другу, тј. са Горњег Вардара у офанзиву ка Сави и Дунаву. Таква његова предвиђања је помрсла 1 српска армија својом изненадном појавом пред Нишем 8 октобра.

¹²⁾ Ту су били: Немачки алпски корпус од четири пешадиска и једног артиљеријског пука, 217 и 219 дивизија, 9 аустријска дивизија, 77 немачки хусарски пук, четири немачка и један маршевски аустријски батаљон и четири батерије тешке артиљерије, тј. свега: 47 батаљона, 36 пољских батерија, 15 брдских батерија, 4 тешке батерије и 6 ескадрона. На тај начин, непријатељ је био јачи од 1 српске армије за 20 батаљона и 26 батерија.

изненађен успешним марш-маневром 1 српске армије, која је тако брзо избила на прилазе Ниша, док је главнина савезничке војске, по директиви Главне команде Источне војске од 2 октобра, била још остала у долини Струмице и горњег тока Вардара, савезнички главни командант је оштро опоменуо српску Врховну команду и наредио да се обустави даље напредовање 1 српске армије на достигнутим положајима, с тим да сачека долазак 2 српске армије и осталих савезничких трупа. У том наређењу се каже:

„1 српска армија срља у авантуру и она ће компромитовати цео наш успех, зато апсолутно обуставите даље њено наступање ка Нишу“.

Ценећи да Централне силе врше последњи покушај да задрже Српску војску и остале савезничке снаге у надирању ка северу, српска Врховна команда је — противно наређењу главног савезничког команданта и у вези предлога самог команданта 1 армије — наредила 1 армији да енергично нападне немачко-аустријску групацију код Ниша, овлада Нишем и продужи енергично надирање ка северу. Тако је 1 српска армија, са три слабе и изнурене дивизије, усамљена и истакнута 180 км од најближе српске армије, а 280 км од остале савезничке војске, у тродневним бојевима сломила последњи отпор двоструко надмоћнијег непријатеља, чиме је блок Централних сила био потпуно поцепан на двоје и тиме отворен пут не само за ослобођење Србије, већ и за ослобођење осталих југословенских покрајина. Интересантно је напоменути како главни савезнички командант пада у контрадикцију. Док, с једне стране, у својој општој инструкцији од 31 августа препоручује јединицама да се приликом гоњења „увуку смело као клин у дубину непријатељског распореда, да морају да маршују без престанка до крајње снаге људи и коња, прибегавајући свим начинима маршевања, тако да се онемогуће отпори који би се могли појавити“¹³⁾ дотле, са друге стране, у изванредно важној ситуацији, у којој је фактор време заиста играо прворазредну улогу и видно доминирао свим осталим чиниоцима, задржава гро својих снага у Македонији у сливу Вардара и кочи надирање 1 српске армије пред извршењем крупног оперативно-стратешког задатка. Зато ни та тешка грешка главне савезничке команде не може издржати критику. Не може се веровати да стари, искусни генерал и командант Франше Депере није знао да ефикасност операције и њена далекометност стоје у управној сразмери са брзином наступања. А за то су били потребни непрекидност и високи темпо надирања. Пошто се брзина операција у то време није могла обезбедити моторним средствима, једино се могло поуздати у висок морал Српске војске и њеног пешака. И заиста, српске трупе су издржале огроман напор. Оне су за месец и по дана, такорећи гладне, голе и босе, савлађујући многобројне непријатељске отпоре, прешле 600 км, под сталном кишом, кроз сурово планинско земљиште, без добрих путева и железничких пруга.

¹³⁾ Нажалост, по овој инструкцији доследно је поступила само Српска војска.

III

Иако је очекивала савезничку офанзиву, непријатељска Главна команда на Македонском фронту никако није веровала да ће се главни напад извести у планинском пределу Моглене. Такво њено предубеђење имало је фаталних последица, јер су Савезници својим нападом постигли потпуно изненађење у оперативно-стратешком погледу. И поред савезничких мера за одржавање тајности припрема офанзиве, непријатељ је ипак могао сазнати да се нешто спрема, тим пре што су Бугари имали одличне осматрачнице на доминирајућем гробену, одакле су гледали положаје српских трупа као на длану. Али, пошто су припреме вршене не само на српском фронту, већ и на свим осталим секторима, то се није могао сазнати сектор главног удара, нити време његовог извршења. Зато што није схватио прави смисао савезничких припрема, главни командант, генерал фон Шолц, остао је пасиван и без стратешких резерви, тако да од самог почетка Добропољске битке није могао да утиче на њен ток. Из тих разлога немачка Главна команда, а у првом реду генерал фон Шолц, па и Лудендорф, носе пуну одговорност за свој пораз у Македонији, јер су дозволили да их туку бројно једнаке снаге, и то на одлично уређеним и организованим положајима. Они нису имали смелости да отворено признају свој пораз. Лудендорф је у својим ратним успоменама покушао да бајком о бугарској издаји оправда свој пораз у Македонији. Међутим, истина је да су се Бугари упорно борили на сектору Српске војске, али су морали попустити пред снажним и неодољивим налетом српских снага. Зато су 11 дана после почетка напада, били принуђени да траже мир, а већ 30 септембра, тј. после прихватања услова мира, Бугарска је била дефинитивно избачена из рата. Дакле, капитулација и слом Бугарске настали су као последица интегралне војничке победе на Македонском фронту у Добропољској бици, чији је главни носилац била Српска војска. То није био резултат бројне надмоћности Савезника, нити њихове повољније оперативно-стратешке ситуације, *већ пре свега, резултат надмоћности у командовању, затим рационалније употребе трупа, одлично припремљене офанзиве и јачег морала њихове војске.*

Колико је Солунска офанзива имала одраза на саму Немачку, најбоље нам говоре изјаве највиших претставника немачког командовања, Хинденбурга и Лудендорфа. Још 3 октобра Хинденбург је писао принцу Максу Баденском, тадашњем немачком државном канцелару, да је наступио неизбежни тренутак кад треба почети преговоре са Савезницима „због пробијеног Македонског фронта и оскудице у резервама на Западном фронту“. Исто тако, у својим успоменама Лудендорф подвлачи судбоносни значај пролома Солунског фронта у септембру 1918 и, поред осталог, каже да су 28 септембра, на дан када су бугарски емисари стигли у Солун, Хинденбург и он одлучили: „да се одмах морају предузети кораци да се тражи примирје и услови мира“. 29 септембра Лудендорф је издао коминике који овако почиње:

„Догађаји у Бугарској изненадили су Врховну команду. Бугарска војска сломљена је, примирје је данас закључено. Догађаји у Бугарској и њихове последице, тежина ситуације на Западном фронту без изгледа на побољшање, немогућност да се ситуација поправи једном офанзивом, — уверили су фелдмаршала и мене да је у интересу војске потребно да непријатељства престану“.¹⁴⁾

На основу такве оцене ситуације Лудендорфа и Хинденбурга, Хинденбург је 3 октобра упутио државном канцелару депешу следеће садржине:

„Господину државном канцелару
Врховна команда остала је при своме мишљењу од понедељника 29 септембра ове године, да се одмах предложи мир нашим непријатељима. Услед слома Македонског фронта (Солунског фронта), а због тога слабења наших западних резерви, и услед немогућности да се попуне у биткама претрпљени знатни губици, нема изгледа да се непријатељ може приморати на мир. Непријатељ уводи стално свеже резерве у битку. Немачка војска још стоји чврсто и одбија победоносно све нападе, али ситуација се заоштрава сваког дана и могла би да примора Врховну команду на значајне одлуке. Под оваквим околностима препоручљиво је да се борба прекине да би се немачком народу и његовим савезницима уштеделе бескорисне жртве. Сваки изгубљени дан стаје хиљадама живота храбрих војника.

Фон Хинденбург“.¹⁵⁾

Исто тако, Истражна комисија Рајхстага, која је после рата била образована у циљу да испита узроке војног слома Немачке у 1918 године, после исцрпне истраге, дошла је до следећег закључка:

„Рат је био изгубљен у војном смислу, кад је слом Бугарске, за којим је дошао слом Аустро-Угарске за време повлачења Немаца на Западном фронту у септембру 1918, потпуно изменио ситуацију Немачке војске на бојном пољу. Од тога времена био је очевидно узалудан сваки покушај да се добије мир чисто војничким путем“.

Винстон Черчил, у своме делу „Светски рат“ (предратни превод на српски), страна 725, такође тврди да је одлука пала на Балкану и да је тамо нанет одлучан ударац Централним силама.

Познати предратни руски војни историчари Свјечин и Головин такође тврде у својим делима да су Централне силе коначно сломљене на Балкану, односно да је победи Савезника на правцу Париз — Берлин прегходила одлучујућа победа на правцу Солун — Беч — Берлин.

Дакле, слом Бугарске, изненадна изолација Турске, непосредна угроженост Румуније, уствари, губитак Балкана, као и непосредна могућност за удар на Аустро-Угарску, па — после свега тога — тежина ситуације на Западном фронту, уствари су основни и битни разлози због којих је немачка Врховна команда била принуђена да тражи мир. Из овога се да недвосмислено и јасно закључити признање и Хинденбурга и Лудендорфа да је првенствено пролом Македонског фронта изазвао немачку капитулацију почетком новембра 1918 године.

¹⁴⁾ Лудендорф, Ратне успомене 1914—1918 године

¹⁵⁾ Хинденбург, Из мога живота

Поставља се питање на који начин постићи да сви официри (једног рода, односно за највиши кадар — једног вида) буду подједнако оспособљени за обављање сваке врсте дужности — командне и штапске? То је могуће постићи само и једино двојаким путем: прво, јединственим системом школовања, и, друго, програмом планског распоређивања официра (спровођења кроз разне дужности) ради овладавања цјелином.

Према овоме, јединствени систем школовања требао би да свима официрима подједнако пружи сва она знања која су потребна и на командним и на штапским функцијама. Према томе, за мене су неприхватљива гледишта која се ту и тамо и код нас појављују о потреби посебних школа за командни и посебних за штабни кадар. Ова схватања имају свакако својих оправдања, и дијелом потичу из сагледавања наших потреба, а дијелом из узора рјешавања тога питања у неким страним армијама. Но, треба нагласити само у неким, јер је у другим армијама прихваћено рјешење јединственог система школовања. Проблем је у сваком случају толико важан, јер непосредно утиче на припрему бојеве готовости армије, да заслужује најбрижљивије проучавање, а рјешење треба да произађе из властитих услова, нарочито: квалитета и менталитета кадрова, величине армије, услова и система мобилизације, па и самог ратног плана.

Као најизразитије примјере подвојеног школовања командног и штапског кадра треба навести енглески и француски систем. Интересантно је видјети које су разлике, у таквом систему у програмима. Француска Генералштабна школа, која има за циљ обуку штапских официра за рад у штабовима здружених и виших оперативних јединица, има у свом програму: а) основна знања — војна вјештина, облици организације и основни елементи (човјек — војна историја, психолошки и друштвени моменти, средстава за акцију, војиште); б) метод резоновања — изучавање и доношење закључака; в) редакција рјешења (сваки штапски официр мора бити оспособљен за третирање и обраду војних проблема са особинама јасноће, концизности и пластичности); и г) технички рад штаба — изучавање унутрашње организације штабова и њихових дјелова, израда документације. Насупрот таквом програму Генералштабне школе, Виша школа оружаних снага, која има за задатак да припреми слушаоце за вршење командних дужности, у свом програму садржи: предавања из опће војне културе, о родовима војске и комбинованим операцијама. Свршени слушалац добија диплому „виших војних наука“, а Генералштабне школе „дипломиран за штаб“.²²⁾ Чини ми се да већ сама ова подјела програмских задатака говори о неприкладности примјене неке такве подјеле у нашим условима, гдје је очито да читавом нашем кадру треба кроз школе дати барем минимум, односно што је могуће више знања из свих ових области.

²²⁾ Све ово према изворном материјалу из 1948 године, колико сам упознат није се — бар битно — мијењало.

„Ми нисмо „пробили“ фронт све до јесени 1918 године, премда смо то покушавали у више махова у 1915, 1916 и 1917 години, што се увек завршавало страховитим клањем. У свакој прилици наши губици били су знатно већи од оних које смо наносили, премда су званично били мањи. Док Немци нису ослабили због слабе и недовољне хране, и док се нису нашли према огромној бројној надмоћности услед појачања која су нам пристизала из Америке, ниједна наша офанзива није успела да постигне циљ за којим је ишла. Па ни онда нисмо успели да их истерамо из Француске и Белгије кад је дошло примирје, а они су се оканили отпора тек када су Турци и Бугари били сломљени на југо-истоку, а Аустрија се због тога решила да напусти борбу. Ми и Французи изгубили смо преко 5 милиона људи, које мртвих, које рањених, вршећи напад за нападом на технички утврђену линију коју Немци бежу подигли на западу“.

Као што је познато, Српска војска је све до јесени 1915 године држала отворену капију Балкана и нудила изванредне стратегиске могућности за једну општу савезничку офанзиву према Будим-Пешти и Бечу, тј. за остварење онога чега се је немачка Врховна команда највише бојала у току целога рата — удара удружених савезничких снага преко Балкана на Аустро-Угарску.

Могло би се поставити питање: шта би било да су Савезници указали помоћ Србији 1915 године и да су правилно оценили улогу Балканског ратишта у оквиру опште савезничке стратегије? Наше је мишљење да би рат у том случају имао сасвим други обрт и ток и да ни у ком случају не би трајао до јесени 1918 године. Нажалост, унутрашње противречности у самој Антанти и многобројна трвења скоро по свим питањима политике и стратегије ометали су успостављање стратегиског и оперативног јединства и одређивање заједничких циљева. То је несумњиво доводило до кардиналних грешака у вођењу и управљању савезничким коалиционим ратом, које су, поред осталог, омогућиле Немачкој да издржи пуне четири године ратовања.

Солунска офанзива показала је колико велику улогу играју морални чиниоци у задобијању победе. Тиме се може објаснити и она неисцрпна енергија и воља српских трупа, које су на својим леђима носиле главни терет и ризик ове победничке акције и које су из Мошленске котлине, упркос многобројних тешкоћа и препрека, у непрекидном даноноћном надирању за непуних 50 дана стигле до Темишвара, Суботице, Караванки, Љубљане и Ријеке.

Најзад, као што видимо и као што је то и Други светски рат потврдио, историја убедљиво говори да у коалиционим ратовима и војске малих држава могу одиграти врло важну, а понекад и одлучујућу улогу и дати максимум од себе у остварењу опште-савезничког ратног циља, само ако се „велики“ и „моћни“ савезници према њима односе искрено и лојално и ако их третирају као своје равноправне партнере.

Иако је протекло 35 година од Добропољске битке, она, као изразито планинска фронтална битка, и поред неких искустава из Другог светског рата из планинског ратовања, и данас претставља актуелну тему која привлачи пажњу војно-научних радника. Она, као и гоњење, које је извела Српска војска после битке, претставља

једну од најинтересантнијих и најпоучнијих планинских операција уопште. Осим тога, она заслужује пуну пажњу не само због оригиналних и смелих замисли и стваралаштва старешинског кадра Српске војске и његове изванредне вештине у извођењу пројектованих операција, већ и због непоколебљивости, храбрости и истрајности српског војника.

На тај начин, после три узастопна рата, Српска војска, у којој су, као добровољци, у овој сјајној офанзиви, учествовали припадници свих југословенских народа ван територије Србије, часно је извршила своју историску мисију у једном од најсудбоноснијих периода наших народа. Поред тога што је дала огромни допринос савременој војној науци, она је нарочито нашим новим поколењима оставила сјајне, управо класичне примере из вештине ратовања, које су наши народи, у новим историским условима, умели тако вешто искористити и применити у нашем Народноослободилачком рату.

ВОЈНА БИБЛИОТЕКА

У серији савременика ускоро излазе следеће три књиге штампане латиницом:

Атомска бомба и лична заштита

Ова књига претставља најпотпуније дело које је досада објављено о стварном физичком и биолошком дејству атомског оружја, као и о личној заштити од њега. Дело је написала група научника из Института за атомску енергију у САД. Иако је у првом реду намењено стручњацима (инжињерима и лекарима), оно ће корисно послужити и свим осталим руководиоцима у Армији, нарочито по питању ширег упознавања са овом најновијом врстом оружја и заштитом од њега.

*

Еволуција тактичких идеја

Француски војни писац, пуковник Лика је у овом делу рељефно изнео француску и немачку доктрину са којом се ушло у рат 1914 године. Он је извршио упоредну анализу целог Првог светског рата, код Француза и Немаца, и указао на факторе који су утицали да се тактика и код једних и код других непрестано мењала. Иако делу недостаје шира историско-материјалистичка анализа, оно ће ипак корисно послужити за темељније проучавање развоја тактике у току Другог светског рата као и после њега.

*

Успелене једној војника

Генерал Омар Бредли учествовао је у операцијама у Северној Африци и на Сицилији, а затим као командант америчке групе армија од Нормандије до Елбе. Пошто је настојао да објасни многобројне ратне догађаје, његово дело може корисно послужити као аутентична историска грађа за свестраније проучавање Другог светског рата и извлачење искустава.